

ŞEYH GÂLİB'İN HÜSN Ü AŞK MESNEVİSİNDE FELEKLER
The Universe in The Mesnevi of Şeyh Galib's Hüsn ü Aşk

Dr. Bekir ÇINAR*

ÖZ

Bu çalışmada, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde felek kavramının hangi hayal ve sembollerle işlendiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Öncelikle felek kavramı hakkında bilgi verilmiş, edebiyatımızda felek kavramının ifade ettiği anlamlar işlenmiştir. Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde bu kavramı hangi hayal ve sembollerle işlediği örneklerle açıklanmıştır. Özellikle Hz. Peygamber'in Miraç hadisesinde soyut olay ve düşüncelerin çok güçlü tasvirler, hayaller ve somut ifadelerle işlendiği görülmüştür. Bugün dilimizde daha çok soyut ifadelerde kullanılan feleğin, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde çok başarılı ve oldukça zengin anlamlarda kullanıldığı ve orijinal imajlar geliştirildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Klasik Türk edebiyatı, Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, astroloji, felek, yıldız, burç.

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine which dreams and symbols the concept of destiny is discussed with in Şeyh Galip's Hüsn ü Aşk mesnevi. First of all, information about the concept of the universe is given and the meanings which the concept of the universe refers to in our literature are discussed with which dreams and symbols. Şeyh Galip has discussed this concept in his Hüsn ü Aşk mesnevi is described through examples. It is seen that, especially in the event of the Prophet Mohammed's ascent to heaven, abstract events and thoughts are discussed with very strong descriptions dreams and concrete statement. It is determined that destiny which is nowadays used mostly concrete statements in our language has been used in quite successful and a great variety of meaning, and original images have been developed in Şeyh Galip's Hüsn ü Aşk mesnevi.

Keywords: Classical Turkish literature, Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, astrology, the universe, star, zodiac.

“Klasik Türk edebiyatında gökyüzü ve felekler, bazı İlk Çağ filozoflarının görüşleri ile birlikte, Kur'an'da geçen felekle ilgili bazı ayetler ve Hz. Muhammed'in hadisleri ile şekillenmiş, daha sonra gelişen kısmen Hint kaynaklı tasavvuf görüşlerinin ve İsrailiyat'ın etkisiyle oldukça geniş bir nazariye oluşturmuştur. Felek konusunun şiirlerde işleniş şekli

* Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü Öğrt. Üyesi.

bize şairin ve o dönem insanının dünya ve kâinat tasavvurunu da verdiğinden ayrı bir önem taşımaktadır.”¹

Felek çeşitli lügatlerde gökyüzü, sema (Devellioğlu, 1995:255); dünya, âlem, talih, baht, şans, (TDKTS, 2005:686); her bir seyyareye mahsus bir gök tabakası (Ş. Sami, 1989:1004); gök (Onay, 1992:166) şeklinde tanımlanmıştır.² Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi'nde (1981:3/179) felek, yuvarlak kum tepesi, yörünge, dairevi hareketle dönen küre şeklinde tanımlanmıştır. “Felek, astronomi ile ilgili bir terim olup, müstedir (yuvarlak) hareketlerle akan dünya küresi ve bu kürenin mıntıkası, ay ve güneşle beraber seyyarelerden (gezegenler) her birinin hareket ettiği yörüngesi anlamına gelir” (Pakalın, 1946:I/596). Çoğulu eflak olan feleğin özellikle gök anlamıyla ilgili olarak felek-i aksâ, felek-i â'lâ, felek-atlas (dokuzuncu kat gök), felek-i cevzehr (hale, ayın çevresinde görülen halka), felek-i esfel (birinci gök), felekü'l a'zam, felekü'l-eflak (dokuzuncu kat gök), feleki, felekiyye (feleğe, gök bilgisine mensup; astronomik), felekiyat (gök ve heyet ilmine ait şeyler, astronomi) (Devellioğlu, 1995:255) gibi tabirler kullanılmıştır.

Felek sözcüğü mecazi olarak hoş vakit geçirmek anlamına "felekten bir gün çalmak"; düşkün, talihsiz anlamına "felekzede"; ümitsizliğe düşmek için "feleğe küsmek"; her türlü zorluklara uğramış tecrübe sahibi için "feleğin sillesini yemek" gibi ifadeler kullanılmaktadır (Pakalın, 1946:I/596-597). Ayrıca yukarıdaki ifadelerin yanında feleği şaşmak, feleğin çemberinden geçmek (her şeyi görmüş geçirmiş), hükm-i felek (baht, talih, kader), felek düşkünü (bedbaht), felekten kâm almak (güzel vakit geçirmek), kahpe felek (yâr olmayan talih veya kader) vb. ibareler, feleğin aşağıda izah edeceğimiz özelliğinden dolayı, birçok deyim ve atasözümüzde kullanılmaktadır.

Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezi olup dünyayı dokuz felek çevreler. Her semada bir yıldız tasavvur edilmiştir. “Dünya göğünden başlamak üzere yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühal gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleği, dokuzuncu felek ise cisimden arınmış, olan bütün felekleri saran en büyük, en yüksek felektir ki buna felek-i atlas, felek-i azam (en büyük felek), felekü'l eflak (felekler feleği) denir” (Pala, 1998:136). Bunlardan Ay, sultanın veziri; Utarit, sultanın kâtibi; Zühre, çalgıcı ve oyuncu; Güneş, göğün sultanı;

¹ Bu konuda geniş bilgi için bk. Ahmet Atillâ Şentürk, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 90, Haziran 1994.

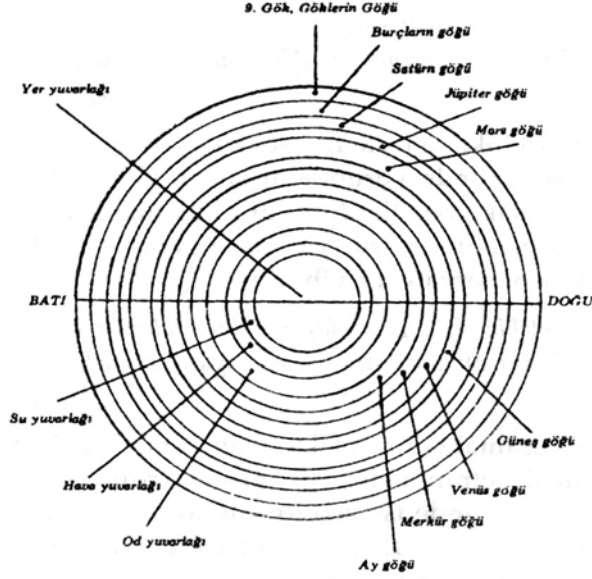
² Bu kaynaklardaki birbirini tekrarlayan tanımlara yer verilmemiş, farklı tanımlar alınmıştır.

Merih, sultanın ordu komutanı; Müşteri, sultanın kadısı; Zühal, sultanın hazinedarıdır.³

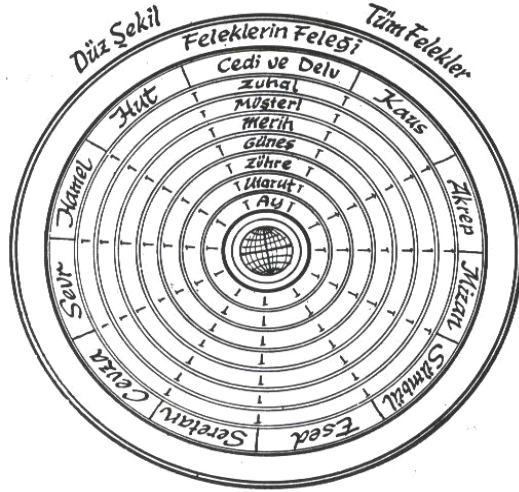
Tasavvufi anlamda felek, “Allah’ın yaratıcı tecellisi olan Akl-ı Küll ve Nefs-i Küll’ün birleşmesinden meydana gelmiş, Akl-ı Küll’den yaratılan Arş, yahut hükemanın tabirince Felek-i Atlas’ın akıl ve nefsinden sekizinci felek (Kürsî), sekizinci feleğin akıl ve nefsinden ise diğer felekler yaratılmıştır” (Kurnaz, 1996:XII/306). “Felekle ilgili telakkilerin lirik ve estetik birer malzemededen ziyade felsefi argümanlar hâline getirildiği zemin tasavvuftur. Sufi öğretinin büyük bir iddiası vardır: İnsan gerçek ve büyük olan yegane âlemdir. Mutasavvıflara göre kainat ‘âlem-i suğra’ yani ‘küçük âlem’, insansa içinde yetişmiş bin âlem barındıran ‘âlem-i kübra’ yani ‘büyük âlem’dir.” (Ceylan 2005-06:28). Kozmoloji (evrenbilim) kainatın nasıl yaratıldığını ve yaratmanın/hayatın ne şekilde sürüp gittiğini inceler ve onun en cazip ilgi alanı gökyüzüdür” (Ceylan 2005-06:26). Kâinatın yaratılışı ve feleklerle ilgili yaygın kanaate göre; “Akl-ı Küll pasif bir kabiliyet olan Nefs-i Küll’ü meydana getirmiştir. Bu ikisinden dokuz gök (Atlas, burçlar, Zühal, Müşteri, Merih, Güneş, Zühre, Utarid ve Ay gökleri) meydana gelmiştir. Bu göklerin dönüşü dört unsuru ve dört tabiatı ortaya çıkarmış, göklerle unsurların birleşmesinden de cansızlar, bitkiler ve canlılar (maden, nebat ve hayvanlar) vücut bulmuştur” (Şentürk, 1994:S.90). Atilla Şentürk yukarıda belirtilen çalışmasında, Nasîrüddîn Tûsî’nin el-Muhtasar fi ‘İlmü’t-tencîm ve Ma’rifetü’t-takvîm eserine dayanarak Ahmed-i Dâî⁴ tercümesinden alınan şemada felekü’l-eflak, burçlar göğü (sabiteler), seyyareler, bunların sıralanışını aşağıdaki şekilde belirtmiştir:

³ Geniş bilgi için bk. Halûk İpekten, *Nâ’îlî, Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1997, ss. 116-117; Halûk İpekten, *Bâkî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1997, ss. 61-74.

⁴ Neşir ve sadeleştirme: T. N. Gencan ve M. Dizer, İstanbul 1984. s. 23.

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz. Marifet-nâme⁵ adlı eserinde felekleri aşağıdaki şekilde şemalaştırmıştır:

⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz., (tarihsiz), *Mârifet-nâme* Sadeleştirilen:Turgut Ulusoy, C.IV. s. 39.

Kur'an'da yedi kat gök tabirinden hareketle klasik Türk şairleri, Batlamyus'un görüşüne dayanan dokuz kat felek tasavvurunu kullanmıştır. Klasik Türk şiirinin oluşmaya başladığı dönemde İran edebiyatına giren Sâbîlere ait (insanların hayatında iyi veya kötü olayların Atlas feleğinin dönüşünden kaynaklandığına dair) inanış Türk edebiyatında da bir estetik unsur olarak kullanılmaya başlanmıştır (Kurnaz, 2005-06:42). Konuyla ilgili müstakil eserler de kaleme alınmıştır.⁶

Yukarıda feleklerle ilgili olarak verilen şemalar, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde feleklerin işleniş biçimlerini somutlaştırmak için verilmiştir.

Kaplan (2007:464)'te, Şeyh Galip'in divan şiirinin bütün imkânlarını tükettiği bir çağda âdeta yeniden dirilişi gerçekleştirdiğini, söz hazinesinin bütün imkânlarını kullanarak söylenmedik söz bırakmadığını, adeta söze hatime çektiğini; kendine has yeni bir söyleyişle ölümsüz bir mesneviyi geleceğe emanet ettiğini belirtmektedir. Holbrook (2005:14)'e göre Şeyh Galip, bir aslandır, şiir dilinin kafesinde dönenen, soylu varlığıyla geleneğin katı kurallarının demir parmaklıklarına çarpıp duran bir aslan; bu parmaklıkları yaratan toplumsal koşulların radikal bir değişiminin eşliğinde olduğunu bilemeyecek bir aslan. Hüsn ü Aşk "Osmanlı şiirinin mükemmellik standardı olarak alınmıştır ve Osmanlı edebî geçmişinin temsilcisi konumundadır" (Holbrook, 2005:14). Hüsn ü Aşk her şeyden önce "bir arayış eseri, bir yolculuk eseridir. Büyük bir ruhi gezinin hikâyesidir" (Halman, 1995:187). Holbrook (2005:261)'de Muhammed'in miracında Cebrail'in rolü ile Aşk'ın arayışında Sühan'ın rolüne koşut görmekte ve bunların hepsinin imgelem yoluyla, biçim ve dilden kökenlerindeki aceze bir "dönüş yolcuğu" yaptıklarını belirtmektedir.

⁶ "Kayguzsuz Abdal'ın *Vucûdnâme*'si en bilinenlerdendir. Buna göre yedi yıldız dedikleri Cenab-ı Hakk'ın yedi ismidir ki on iki burç mesabesindeki on iki organı seyredeler. Bu organlar iki göz, yüz, ağız, iki diz, iki ayak, iki el, sırt ve göğüstür. Sıralamada iki göz bir görüp iki dudak bir ağızdan aynı şeyi söylediği için tek; iki el ve iki ayak ise ayrı ayrı hareket edebildikleri için iki burç sayılmaktadır. İşte bu *yedi gezegen (yedi isim) on iki burç* mukabili olan on iki uzuvdaki seyri tamamladığında müsemma zahir olur. *On iki burcun* iki göz, iki kulak, iki burun, deliği, iki yanak, iki göğüs göbek ve ağza; *yedi gezegeninse* görme, işitme, tatma, dokunma, koklama, konuşma ve düşünme melekelerine benzetildiği de vakidir" (Ceylan, 2005-06:29). Ayrıca 17. yüzyıl klasik Türk edebiyatı ürünlerinden olan "Melhame-i Cevri (adlı eser) Güneşi, Ayı, yıldızları, gökyüzü ve yeryüzü hareketlerini esas alarak geleceğe dair hükümler veren bir eserdir. Meteoroloji kitabı olarak da bilinen eser, ilm-i nücüm (yıldızlar ilmi) çerçevesinde değerlendirilebilir (Akkuş, 2005-06:39).

Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinin en büyük başarısı soyutu tasvir etmiş olmasıdır. Kaya Bilgegil, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk yayınına⁷ yazdığı ön sözde bu tasviri “bütün, yekpâre, eksiksiz... gibi eş veya yakın manalı kelimelerden hangisi kullanılsa; bu tasvirdeki mükemmeliyeti ifadeye yetmez” demektedir; bu eser okunurken zihinde çeşitli görünüşlerin suretlerinin teşekkül ettiğini ancak; eserin iç levhalarında, tavsifin, tasvire galebe çaldığını belirtmektedir. Abdülbâki Gölpınarlı, *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk* (1968:38) adlı eserinde, “Hüsn ü Aşk'ı şiir bakımından tahlil edersek, bu eserin edebiyatımızda eşsiz güzellikte olduğunu” ve Galip'in “divan teknik ve estetiğine bağlı kaldığını” belirtmektedir. Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk (Okay, Orhan-Ayan, Hüseyin, 1992) mesnevisinde “Âgâz-ı Destân-ı benî muhabbet başlıklı bölüme kadar olan kısmı ön söz olarak düşünülebilir. Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinin ön sözünde şair, Allah karşısında kulun yerini ve değerini ifade etmekte, Hz. Muhammed'e ayrılan satırlarla düşünüldüğünde sanatkarın İslâm dini çerçevesinde teşekkül eden duyuş ve düşünce sistemine bağlı kalarak eserine vücut verdiğini dikkatlere sunmaktadır.” (Aktaş, 1983:95). Bu bölüm şairin dünya görüşünü, ikinci kısım ise eserin yazılış sebebini göstermektedir.

Aktaş (1983:97)'ye göre, Hüsn ü Aşk mesnevisi “tecridi esas alan itibarı âlemi yaratma mahsulüdür” ve bu mesnevideki “*vaka*, gerçeğe yakınlık endişesinin yerine intibayı dikkatlere sunarak, ananenin hazırladığı sembollerle ifade edilmektedir”.

Hüsn ü Aşk mesnevisinde felekler öncelikle Hz. Peygamber'in şerefli miracı dolayısıyla teferruatlı bir şekilde işlenmiştir. Şeyh Galip “Mirâciyyesinde dokuz gökten, bu göklerdeki yıldızların vasıflarından bahsetmiş, burçlar göğünü, on iki burcun adlarını anmış, o adlara uygun mazmunlarla onları teşhis etmiştir (Gölpınarlı, 1968:38). Miraç gecesi Ümmühani'nin evinin ay gibi parladığını belirten şair, daha sonra da uğrunda gökyüzünün binlerce sabahı kurban ettiği bir geceyi tasvir etmektedir.”⁸

Bir şeb ki sarâ-yı Ümmühânî
 Olmuşdı o mâhın *âsümânî* 20/43
 (Ümmühani'nin evi o gece o ayın göğü olmuştu.)
 Ol leyle için *sipîhr-i gerdân*
 Etdi nice bin sabâhı kurbân 20/48

⁷ Orhan Okay-Hüseyin Ayan, *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, Dergâh Yay., İstanbul 1992, s. XLIV-XLV.

⁸ Bu sayfadan itibaren Hüsn ü Aşk'taki beyitler ve çevirileri için verilen örnekler, Orhan Okay-Hüseyin Ayan, *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, Dergâh Yay., İstanbul 1992'den alınmıştır. Beyitlerin yanında gösterilen rakamların birincisi bu eserdeki sayfa numarasını, ikincisi beyit numaralarını göstermektedir. Tardiyelerde ise beyit numaraları değil; tardiye numaraları verilmiştir.

(O gece için felek nice bin sabahı kurban etmiştir.)

Bir hirmen-i nûr olup *nüh eflâk*
Hurşîdi kapattı pertev-i hâk 22/58
(Dokuz felek bir nur harmanı oldu. Toprağın ışığı güneşi örttü.)

Allah, Cebrail'i davet habercisi olarak gönderdiğinde gökyüzünden yere indiği her an, yeryüzünden arşa yükselen nur sayesinde sanki göğe yükseliyor gibiydi:

Her geh ki inerci *âsümândan*
San arşa çıkardı hâkdândan 23/66
(Gökyüzünden indiği her an yeryüzünden göğe çıkar gibiydi.)

Cebrail müjdeleyip ona Arş-ı âlâ Burak adıyla ayağına kadar geldiğinde “bütün gökleri dolaş ve Lâmekânı mahzun bırakma” demiştir. Kaya Bilgegil, yukarıda belirttiğimiz Hüsn ü Aşk neşrinin ön sözünde (s. XXI); “*mahzun bırakma lâmekânı* mısraının ‘hayyiz’ ötesinin insan hassasiyetiyle ürperiş geçirdiğini” belirtmektedir:

Adın kodılar Burak-ı yektâ
Geldi ayağına *Arş-ı âlâ* 23/68
(Gökyüzü Burak adıyla ayağına kadar geldi.)

Eyle güzer *Arş u âsümânı*
Mahzun bırakma lâmekânı 23/69
(Gökleri dolaş Lâmekânı mahzun etme.)

Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk mesnevisinde Miraç hadisesini her şeyin aslına dönüşüne ve kavuşmasına bağlamaktadır:

Her şey olur aslına şitâbân
Çıktı yine *âsümâna* Kur'ân 23/71
(Her şey aslına döndüğünden Kur'an da gökyüzüne çıktı.)

Bu beyitten itibaren Hz. Peygamber'in yedi kat göğe yükselişi anlatılmaktadır. Sırası ile birinci felek (Ay), ikinci felek (Utarit), üçüncü felek (Zühre), dördüncü felek (Şems-Güneş), beşinci felek (Mirrih-Merih), altıncı felek (Müşteri), Yedinci felek (Zühâl) gezegenlerini geçer. “Gökler ve cennetlere dair yaygın rivayetlere göre birinci gökte yani ay semasında müminler, dokuzuncu gökte Hz. Peygamber bulunmaktadır. Ayrıca Âdem ay semasındadır. Miraç sırasında Hz. Peygamber göklerin kapısı olan bu semada Âdem ile buluşmuştur” (Çelebioğlu, 1998:682). Bu yolculukta Şehy Galip, ilginç tasvirlerine devam etmektedir. Birinci gökte ayın ikiye bölündüğü, dördüncü gökte dört unsurun iki defa öğündüğü, gönül merakının onu beşinci göğe ulaştırdığı ve güneşin

utancından yerin dibine girdiği, altıncı gökte onu altı cihetin istediği ve yedinci gökte saadet âlemine ulaştığı renkli tasvirlerle anlatılmaktadır:

Çün basdı *sipihri-i evvele* pâ
Oldı iki pâre bedr-i ra'nâ 25/82
(Birinci göğe basınca parlak ay ikiye bölündü.)

Azmeyledi vahy-i varîd üzre
Vardı felek-i *Utarit* üzre 25/88
(Gelen vahye göre yürüdü ve Utarit göğüne vardı.)

Meb'ûsuna rehber oldı bâis
Açıldı der-i *sipihri sâlis* 26/91
(Gönderen, gönderdiğine rehber olunca üçüncü göğün kapısı açıldı.)

Çârum feleği kılınca seyrân
Fahr etti dü bâre çâr erkân 26/93
(Dördüncü göğü dolaşınca dört unsur iki defa öğünmüş oldu)

Çün *târem-i hâmis* oldu menzil
Mirrîhe erişti hadşe-i dil 26/96
(Menzil beşinci gök olunca gönül tecessüsü Merrih'e erişti)

Çün şeş cihet oldı kâ-kâhı
Çarh-ı şeşüme erişdi râhı 27/99
(Altı cihet onu isteyince yolu altıncı göğe geldi.)

Çün erdi *sipihri-i heftümîne*
Bahşetti saâdet âlemine 27/103
(Yedinci göğe gelince onu saâdet âlemine bağışladı.)

Hız Peygamberin yedinci kat göğe kadar olan bu seyahatini Allah'ın lütfu kâfi görmemiş, sekizinci feleğe yükseltmiştir. Yukarıda izah edildiği üzere sekizinci felek, "burçlar" ve "sabit yıldızlar" feleğidir. Şaire göre sekizinci felekte bütün burçlar onun teşrif etmesini bekliyorlardı:

Çün Hazret-i Pâdişâh-ı Levlâk
Tekmîl ile kıldı seyr-i *eflâk* 28/106
(“Levlâk” padişahı gökleri dolaşmayı tamamlayınca...)

Amma dahi bahşiş-i ilâhî
Mi'râcını bulmadı kemâhî 28/107
(Allahın lütfu onun mirâcını kâfi görmedi.)

Kürsîye basınca pâ-y-ı refâtâr
Şevkeyledi sâbitât u seyyar 28/108
(Ayağı göğün en yüksek katına basınca yıldızlar ve gezegenler parladı.)

Teşrîfi için buyurdı zîrâ
Olmuş *felekü'l-burûc* bercâ 28/109
(Zîrâ bütün burçlar onun teşrifi için yerlere gelmişti.)

Buradan itibaren sekizinci felekte burçlarla ilgili tasvirler başlar. Atlas feleğinin (felek-i azam, felekü'l-eflak) dönüşü doğudan batıya olup diğer bütün felekleri döndürür. “Kendi istikameti dışında dönüşü zorlanan sekizinci felek, insanların talihleri, refah ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar” (Pala, 1998:136). Miraç yolculuğunun sekizinci felekteki seyri Hüsn ü Aşk'ta çok ilginç tasvirlerle dile getirilir. Sekizinci felekte sabit yıldızlar vardır. Bunlar on iki burç hâlinde birleşmişlerdir. Bu felekte Hz. Peygamber, Sevr (Boğa), Cevza (İkizler), Mîzân (Terazi), Hut (Balık), Seretan (Yengeç), Eset (Arslan), Hamel (Koç), Delv (Kova), Cedî (Oğlak), Sünbüle (Başak), (Akrep), Kavs (Yay) burçlarını ziyaret eder. Bu sabiteler (burçlar) Hüsn ü Aşk'ta aşağıdaki şekilde işlenmiştir:

Basmakla kadem vücûd-ı pâki
Eflâke çıkardı *Sevr*-i hâki 28/110
(Onun temiz varlığı ayak basınca yeryüzünün Boğası göklere çıktı.)

Lûtfedip o pâdişâh-ı yektâ
Koz bekçibaşısı oldu *Cevzâ* 28/111
(O yegâne hükümdarın lutfu ile ikizler burcu ceviz bekçisi oldu.)

Deryûze elin açınca *Mîzân*
Dirhem yerine dür etti rîzân 28/112
(Mizan, dilenci elini uzatınca, dirhem yerine inci döküldü.)

Hût eyledi zîr-i hâke âheng
Girdâb-ı hafâya girdi *Harçeng* 29/113
(Balık, toprağın altına âhenk verdi, yengeç gizlilik girdâbına girdi.)

Kıldı *Esed* İbn-i Âmini yâd
Tahsîline andan oldu imdâd 29/114
(Arslan burcu amcasının oğlunu hatırlayarak kurtulmasına vesile oldu.)

Zîrâ *Hamel* eyleyip şikâyet
Eylemişti celâdetin hikâyet 29/115
(Zira koç burcu şikâyet etmiş ve onun kahramanlığını anlatmıştı.)

Delv ağlayıp oldu hâli derhem
Bir reşhe deyip be-çâh-ı Zemzem 29/116
(Kova burcu ağladı ve hâli perişan oldu. Bir damla diyerek zemzem kuyusuna geldi.)

Pervîn ile *Ceyd* olunca tezyîn
Sıbteynine tuhfe kıldı ta'yîn 29/118
(Oğlak burcu Süreyya ile süslenince onu torunlarına hediye etti.)

Şehperr-i Sürûş ol şeb-i râz
Hep *Sünbüleden* ederdî pervâz 29/119
(O sır gecesinde Cebrail'in büyük kanadı, hep başaktan uçmaktaydı.)

Çün sâat-ı çarha lâzım *Akreb*
Vaktâ o da kıldı arz-ı matlab 29/120
(Feleğin saadetine akrep lâzım olunca o da isteğini yerine getirdi.)

Kavsine bakınca Zâl-i dehrin
Pek zâ'fını gördü hâl-i dehrin 30/122
(İhtiyar dünyanın yay burcuna bakınca dünyanın hâlini pek zayıf gördü.)

Sekizinci felekteki Hz. Peygamberin seyahati esnasında Arş şevkinden sahibini unutarak dehşete düşmüştür. Hz. Peygamber Arş'ı da gölgede bırakarak Arş'in sahibine; "Ey Arş'in sahibi" diyerek seslenmiştir:

Şevkindan o rütbe oldu medhûş
Arş eyledi sâhibin ferâmûş 30/126
(Arş, şevkenden o derece dehşete düştü ki, sahibini unuttu.)

*Arş*ı bırakıp misâl-i sâye
Zü'l-Arş dedi o Arş-pâye 30/127
(Arşa ayak basan, arşı gölge gibi terk edip "ey arşın sahibi" dedi.)

Arştaki bu seyirde her şeyin nihayeti ve ötesi görünmüştür. "Sidretü'l-müntehâ" Kur'ân-ı Kerimde iki yerde (Necm 14,16) geçer. Şair bu durumu şöyle dile getirmektedir:

Ol seyrde mâverâ göründi
Tâ *Sidre-i müntehâ* göründi 30/128
(O dolaşma sırasında her şeyin nihayeti ve ötesi göründü.)

Şair, Hz. Peygamber'in miracını ve apaçık mucizelerini anlattığı yukarıdaki bölümde "Sidre, Kürsi, Arş âlemleriyle onların ötesinde kalan muntikaların; renkten, ışıktan, berraklıktan, beyazlıktan -hatta bir çerçeve olarak-siyahlıktan meydana gelen, maddeye inmemiş, 'cezbeler' hâlindeki tezahürlerini; hasselere ait remizlerle, dünya dillerine tercüme eder" (Bilgegil, 1992:XLV). Holbrook (2005:257)'de Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinin *miraç* bölümünde, Muhammed'in Allah'la sohbeti âşıkların sohbetine benzetir:

Zulmât çöküb surâdık-ı gayb
Sır söyledi mâha mihr ü lâ rayb

Tâ mihr ede mâha arz-ı dîdâr
Zulmât-ı hafâya girdi envâr
Âyîne-i nûr olub şeb-î târ
Yâr eyledi yâre arz-ı dîdâr

(Gayb hareminin perdelerine karanlıklar çöktü; Güneş, şüphesiz bir halde Aya sırlar söyledi. Güneşin, Aya yüz göstermesi için nurlar, gizlilik karanlıklarına girdi. Kapkaranlık gece, bir nur aynası oldu; sevgili, sevgiliye yüzünü gösterdi.)⁹

Şeyh Galip, Hüsn ve Aşk'ın doğumundan önceki kâinat hadiseleri ve tuhafıkları tasvir ederken, göklerin birbirine girdiğini, meleklerin bazılarının ağlayıp, bazılarının güldüklerini anlatmaktadır. Şair daha sonra göğün tavanından bir gürültü koptuğunu, yeryüzünde bir sarsıntı olduğunu, ses ve yükseklerden gelen sedalardan gökyüzünün güm güm öttüğünü ve yeryüzünün bu maceradan kendini kaybettiğini şu beyitlerle açıklamaktadır:

Bir velvele *sakf-ı âsümânda*
Bir zelzele sath-ı hâk-dânda 56 /290
(Göğün tavanında bir gürültü, yeryüzünde bir sarsıntı)

Güm güm öter *âsümân* sadâdan
Gümgeşte zemîn bu mâcerâdan 57 /297
(Gökyüzü seslerden güm güm öter. Zemin bu maceradan kendini kaybeder.)

Şaire göre Hüsn ve Aşk dünyaya geldikten sonra, bunlar daha macera bilmeyen çocuklar iken felek isimlerini yok etmek için döner dururdu:

Bunlar dahi tıfl-ı bî-serencâm
Gerdûn dolaşır ki ede güm-nâm 59/310

İnanışa göre ilk yedi felekteki gezegen yıldızların insanlar üzerinde olumlu ve olumsuz tesirleri vardır. “Mesela Merih ile Zühal uğursuz, Güneş ile Müşteri uğurlu yıldızlardır. Eski astronomiye göre bu yıldızların yeryüzüne hâkim

⁹ Ayrıca Holbrook, (2005:257)'de, Galip'in ön söze benzeyen miraç bölümünün aynı zamanda hikâyesi için paradigma oluşturduğunu söylemektedir: “Muhammed'in miracı, Cebrail Allah'ın davetini iletğinde başlar. Vahiy meleği olarak Cebrail hep konuşmayla özdeşleştirilir. Hüsn'ün mektubunu Aşk'a götüren ve Aşk'a Hüsn'ü arama fikrini esinleyen Sühan, Galip'in hikâyesinde buna benzer bir rol oynar. Cebrail nasıl Muhammed'e bineği, Allah'ın hediyesi Burak'ı getirmişse, Sühan da Aşk'a bineği, Hüsn'ün hediyesi Semend'i getirir. Cebrail nasıl Muhammed'in Allah'la sohbetinin sırrını gösteren Sidre ağacından öteye gidemediyse, Aşk Hüsn'le yeniden birleşmek üzere yola çıktığında geride kalmak zorunda kalmıştır.”

oldukları aylar, günler ve saatler vardır” (Pala, 1998:137).¹⁰ Mesnevîde, Aşk beşikte dinlenirken, dadı tarafından Aşk'a okunan şiir, sanki acı ve kederin ve bir felaketin başlangıç haberini vermektedir. Bu felaketin sebebi de feleğin niyetinin kötü oluşu, sertliği ve acımasızlığı yüzündendir:

Ey gonca uyu bu az zamandır
 Çarhun sana maksadı yamandır
 Zîrâ katı tünd ü bî amandır
 Lutfetmese de velî gümandır
 Havfım bu ki pek harâb olursun 62/II

(Ey gonca, zaman kısadır, uyu. Feleğin senin hakkında kötü niyeti vardır. Çünkü o çok serttir ve amansızdır. Doğrusu ya lutfetmesi de şüphelidir. Korkarım pek harap olacaksın.)

Şairlerin felekten şikâyetinin en büyüğü, feleğin dönecliği yüzündendir. Bu şikâyet aslında doğudan batıya dönen Atlas feleğinin diğer felekleri kendi istikametinde dönmeye zorlaması sebebiyledir. Bu tersine dönme hareketine zorlanan sekiz felek, insanların kaderleri, mutlulukları üzerinde tesir ederler. Şair bir tardiyesinde bu hususu şöyle dile getirmektedir:

Medh içre uyu ki ey semen-ber
 Kalmaz bu revişte çarh-ı çenber
 Bir hâl ile gerdiş etmez ahter
 Seyret sana az vakitler neyler
 Seyl-i gama âsiyâb olursun 63/V

(Ey yasemin göğüslü, beşik içinde uyu ki dönen felek hep böyle kalmaz. Yıldız aynı şekilde dönmez. Bak sana yakında neler eder. Gam selinin değirmeni olursun.)

Şiirde beşikteki Aşk'a nasihatlerine devam eden dadı, feleği ölüm için zehir sunan bir cellata benzetmektedir:

Bîdârlık ile etme mutâd
 Uykudan olur olursa imdâd
 Bir zehr sunup çarh-ı cellâd
 Gaalip gibi kârın ola feryâd
 Bezm-i eleme rebâb olursun 64/VI

(Uyanıklığa alışma insana yardım gelecekse uykudan gelir. Bu cellat felek bir zehr sununca senin de işin Galip gibi feryat etmek olacak. Elem meclisine rebap olacaksın.)

¹⁰ Gezegenerin özellikleri konusunda arıca bk. Halûk İpekten, *Bâkî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara 1997, ss. 61-74.

Aşk, Hüsn'den umutsuzluğa düşünce, feryadından Arş titrerdi. Ancak sevgiliyi memnun etme uğruna zalim dünyanın yıkılması daha iyidir:

Hoştur yıkılırsa *çarh-ı gaddâr*

Hoşnûd ola tek cenâb-ı dil-dâr

192/1115

(Tek sevgili memnun olsun da isterse zalim dünya yıkılsın daha iyi.)

Yukarıdaki beyitlerde ve tardiyelerde feleğin genellikle kötü yanları belirtilmiş ve ondan şikâyet edilmiştir. Hüsn ü Aşk'ta felek -edebiyatımızda bir kısım şairlerimizde olduğu gibi- bazı beyitlerde müspet anlamlarda kullanılmıştır. "Eflak, çerh, gerdun, sipihr, sema, asuman ve gök gibi kelimelerle söz konusu edilen felek, genellikle yükseklik, yücelik, sonsuzluk, parlaklık gibi özellikleriyle anılmıştır" (Pala, 1998:136). Aşağıdaki beyitte "ah ve feryadın" büyüklüğünü anlatan şair, ahın dokuzuncu felekte bulunan ve feleklerin en sonucusu olan Arş'a kadar ulaştığını belirtmektedir:

Elf okusa kaddin eyleyüp yâd

Tâ *Arş'a* çıkardı âh u feryâd

75/179

(Onun boyunu düşünüp elif okusa, ahı ve feryadı göklere çıkardı.)

Şeyh Galip Mevlana'yı överken, onun velilerin şahı olduğunu, din bilginlerinin hepsinden üstün olduğunu, aslında insanları helâk eden feleğin Mevlânâ'nın aşkından kendinin helâk olduğunu belirtmektedir. "Tasavvufi edebiyatta güneşle vuslatı dilediği tasavvur edilen Ay, neşi varsa yok eden, diyar diyar gezen fakr u fena ehli bir derviş gibi kabul edilmiştir. Gönülde doğacak olan marifetullah bir güneş, ay akıl, yıldızlar da ilim gibidir" (Çelebioğlu, 1998: 682-683). Aşağıdaki beyitte şair, feleği dönen bir dervişe benzetmiş, *sine-çâk* (sinesi yaralı) kelimesiyle de tevriye yaparak, Yûsuf Sîne-çâk'a olan manevî bağlılığını dile getirmiştir. Bu beyit feleğin dönmesi ile Mevlevilik'te sema çağrışımları yaratmaktadır:

Abdâl-ı felek helâk-i aşkı

Mihr ü mehi Sîne-çâk-i aşkı

33/148

(Felek denen derviş onun aşkıdan helâk olmuştur. Güneş ve ay onun aşkıdan sine-çâk olmuşlardır.)

Feleğin sırtının değirmi olması sebebiyle "kambur felek", dönmesi sebebiyle "dönek felek", "kahpe felek" gibi tabirler kullanılır. Aşağıdaki beyitte felek, içinde hiç kimsenin rahat etmediği bir gemiye benzetilmiş, gemi de dünyayı çağrıştırmaktadır. Geminin altının değirmi oluşu ve ters dönmüş bir kubbe gibi düşünülmesi ilginç bir imajdır:

Çün bulmaya anda rahat

Fülk-i feleğe gerek felâket

192/1117

(Feleğin gemisinde kimse rahat etmedikten sonra batsın daha iyi.)

Sonuç olarak Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk'ında felekler, renkli ve zengin imajlarla işlenmiş olup bize şairin felek tasavvurunu da yansıtmaktadır. Şeyh Galip'in felekler ve sekizinci felekte bulunan burçlarla ilgili tasavvurları ve imajları son derece güçlüdür. Soyut hadiseler çok canlı bir şekilde somutlaştırılmıştır. Şeyh Galip'in "Hüsn ü Aşk mesnevisinde vaka, ilahî bakış açısından nakledilmiş, ama zaman zaman anlatıma çeşitlilik kazandırmak, şahıs kadrosunu teşkil eden fertlere ait halleri daha iyi ifade etmek kastıyla kahraman anlatıcıya has bakış açısından da istifade edilmiştir." (Aktaş, 1983:108). Bu hikayedeki felekle ilgili olaylar, özellikle miraç hadisesinde işlenir ve bilinen olayların çoğu anlatılır. Bu olaylar: "Muhammed'e bineği Burak'ı getiren başmelek Cebrail vasıtasıyla yapılan tanrısal davet..., gökküreler boyunca yukarı çıkış ve Cebrail'in Muhammed'e Sidre ağacından sonra eşlik edemeyişi" (Holbrook, 2005:257) şeklinde özetlenebilir. Feleğin klasik Türk şiirinde çok zengin bir şekilde kullanılan özelliklerini Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde renkli imajlarla görmek mümkündür. Özellikle *miraç* hadisesinde bütün gökler ve seyyareler çok somut bir şekilde tasvir edilmiş, gökler ve sekizinci gökte bulunan on iki burcun isimleri tek tek anılmış, o isimlere uygun mazmunlar kullanılmış ve bunlar Hz. Peygamber'in miracına şahit tutularak kişileştirilmiştir. Feleğin mecazi anlamda kullanımı daha çok tardiyelerde *çarh*, *çarh-ı çenber*, *çarh-ı cellat*, *çarh-ı gaddar* vb. şekillerde göze çarpmaktadır. Feleğin dönüşü sebebiyle Mevlana'yı ve Mevleviliği çağrıştıracak biçimde "*abdâl-ı felek*" (felek denen derviş); ters dönmüş bir kubbeyi çağrıştıracak biçimde "*fülk-i felek*" (feleğin gemisi) gibi ibareler, Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk mesnevisinde orijinal sayılabilecek kullanımlardan sadece birkaçıdır. Hüsn ü Aşk'ta pek görülmesi de "insan hayatı ve kaderi üzerinde egemen olan tek güç gibi algılanan felek telakkisin, İslamiyetteki tevhit anlayışı ile çelişip çelişmediği üzerinde durulması gereken bir konudur" (Kurnaz, 2005-06:43). O Hüsn ü Aşk mesnevisini kendine has hayal dünyası ve yeni bir söyleyiş tarzı ile "gizlenmiş olan her şey şimdi açığa vurulabilir/ve açığa vurulmuş her şey şimdi gizlenebilir" düşüncesinin anlamına uygun olarak kurgulamıştır. Bu kurgu, "imgelem yoluyla acze bir dönüş yolculuğu" şeklinde özetlenebilir.

KAYNAKÇA:

- AKKUŞ, Yasemin, "Melhame'ye Göre Felekle İlgili İnançlar" *Bizim Külliye Dergisi*, Elazığ, Aralık-Ocak-Şubat 2005-06.
- AKPINAR, Şerife, "Lâm'î'nin Vâmık u Azrâ Mesnevisinde Astrolojik Unsurlar", <http://www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s12/akpinar.pdf>.
- AKTAŞ, Şerif (1983), "Roman Olarak Hüsn ü Aşk", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Aralık, S. 27.

- BİLGEGİL, Kaya (1992), “Hüsn ü Aşk’a Dair” *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, hzl. Orhan Okay-Hüseyin Ayan, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- CEYLAN, Ömür, “Sufî Öğretide Felek Telâkkisi”, *Bizim Külliye Dergisi*, Elazığ, Aralık-Ocak-Şubat 2005-06.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), “Kültür ve Edebiyatımızda Ay”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1992), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, İstanbul.
- ERZURUMLU İbrahim Hakkı Hz., (tarihsiz), *Mârifet-nâme* Sadeleştiren: Turgut Ulusoy, C.IV.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki (1968), *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, Altın Kitaplar Yay., İstanbul.
- (1988), *Şeyh Galip Divanı’ından Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- HALMAN, Talat Sait (1995), *Şeyh Galib Kitabı*, hzl. Beşir Ayvazoğlu, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., İstanbul.
- İpekten, Halûk 1997, *Nâ’ilî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- HOLBROOK, Victoria R, *Aşkın Okunmaz Kıyıları*, İletişim Yay., İstanbul 2005.
- İPEKTEN, Halûk (1997), *Bâki, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- (1997), *Nâilî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara.
- İZBIRAK, Reşat (1967), *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Almanca, Fransızca, İngilizce Karşılıkları Eski ve Yeni Şekilleriyle (İndeksli), Doğu Matbacılık, Ankara.
- KAPLAN, Mahmut (2007), “Şehy Galib’in Şiir Anlayışı” *Turkish Studies International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, Tunca Kortantamer Özel Sayısı II, Volume 2/4, Fall 2007, turkishstudies.net.
- KARAKOÇ, Bahaeddin, “Felekçe veya Şiir, Türkü ve Deyimlerimizde Felek”, *Bizim Külliye Dergisi*, Elazığ, Aralık-Ocak-Şubat 2005-06.
- KURNAZ, Cemal, (1996), “Felek”, *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., C.12.

- KURNAZ, Cemal, (1981), “Felek”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 3, Dergah Yay., İstanbul.
- KURNAZ, Cemal, “Türk Edebiyatında Felek Anlayışının Tashihine Dair”, *Bizim Külliye Dergisi*, Elazığ, Aralık-Ocak-Şubat 2005-06.
- LEVEND, Ağâh Sırrı (1984), *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- OKAY, Orhan-AYAN, Hüseyin (1992), *Şeyh Galip Hüsn ü Aşk*, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- PALA, İskender (1998), *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul.
- PAKALIN, Mehmed Zeki (1946), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul.
- Şemseddin Sâmi (1989), *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ, “Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 90, Haziran 1994.
- ONAY, Ahmet Talât (1992), *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, hzl. Cemâl Kurnaz, Türk Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Türk Atasözleri ve Deyimleri* (1992), hzl. Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü, İstanbul.
- Türkçe Sözlük* (2005), Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.
- ULUDAĞ, Süleyman (1999), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yay., İstanbul.
- YALAP, Hakan (2005), *Klasik Türk Şiirinde Felek*, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Semineri, Niğde.